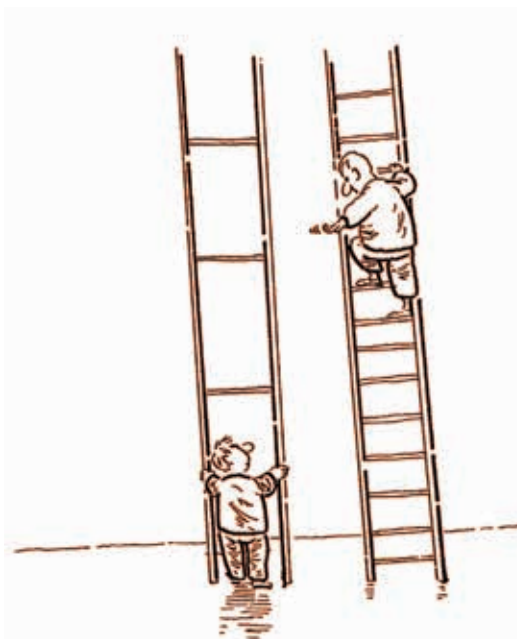

6. NA DRABINIE SPOŁECZNEJ

➤ Z czego wynikają różne szanse życiowe ludzi mieszkających w tej samej miejscowości?

W SPOŁECZEŃSTWIE, CZYLI WŚRÓD LUDZI SOBIE NIERÓWNYCH

W życiu społecznym **nierówności** między ludźmi są równie naturalne jak konflikt. W pewnych społeczeństwach będą one większe, w innych mniejsze – czasem wskutek świadomej i długotrwałej polityki państwa, a czasem pomimo jej braku. Spośród wielu możliwych nierówności trzy uważa się za charakterystyczne dla współczesnego społeczeństwa. Dotyczą one posiadania **dóbr materialnych, władzy** oraz **prestżu** – szacunku, jakim otacza się osoby zajmujące dane miejsce w społeczeństwie. Między tymi czynnikami istnieje zazwyczaj pewien stopień zależności – wyższej pozycji w jednej hierarchii towarzyszy odpowiednio wyższa pozycja w pozostałych.

Dochody jednostek są tym, co stosunkowo najłatwiej można zmierzyć i co też ma największy wpływ na pozycję jednostki w społeczeństwie. Społeczeństwa różnią się pod względem wielkości dochodu jednostek i tego, jak ów dochód się w społeczeństwie rozkłada. Zazwyczaj, zależnie od uzyskiwanych dochodów, wyróżnia się w społeczeństwie klasę wyższą, średnią i niższą, wprowadzając jeszcze czasem rozróżnienie między wyższą i niższą klasą średnią. Dochody stanowią podstawowe kryterium **podziału klasowego** i w znacznym stopniu wpływają na cały styl życia jednostek i ich system wartości – przekonań dotyczących funkcjonowania społeczeństwa i państwa, rozumienia sprawiedliwości społecznej czy zasady równości ludzi, jak również podejścia do wychowania dzieci, orzekania kary śmierci, współczesnej sztuki itp.

Posiadanie **władzy** jako czynnik różnicujący członków społeczeństwa dotyczy nie tylko władzy politycznej, ale także władzy w przedsiębiorstwie, organizacjach i stowarzyszeniach czy kościołach. Nauczyciel ma formalną, choć ograniczoną władzę nad klasą. Biskup wywiera zapewne – formalnie i nieformalnie – większy wpływ na duchownych i świeckich członków swego kościoła niż niejeden burmistrz na obywateli swego miasta, jakkolwiek zmierzenie tego wpływu nie jest łatwe. Poza tym niektórzy przywódcy zawdzięczają swoje oddziaływanie na ludzi nie tyle pozycji w organizacji, ile własnym niecodziennym zdolnościom; w szczególnych przypadkach mówimy wtedy o przywództwie **charyzmatycznym**.

Prestiż, jakim dana pozycja – zwykle zawód – cieszy się w społeczeństwie, wyraża opinię większości jego członków, którą odzwierciedlają badania socjologiczne. Uszeregowanie zawodów według tego kryterium oddaje więc system wartości społeczeństwa, jakkolwiek w poszczególnych grupach będzie się on oczywiście różnić i zmieniać w czasie.

Badania socjologiczne pokazują jednak, że hierarchia prestiżu jest raczej stała. W Polsce na przykład od lat na jej szczycie lokuje się profesor uniwersytetu (w ostatnich latach także strażak – zawód niewymagający co prawda wykształcenia, ale poświęcenia i narażania życia), a w Stanach Zjednoczonych – sędzia Sądu Najwyższego; w obu krajach w hierarchii tej politycy nie zajmują wysokiej pozycji.

KLASY I WARSTWY SPOŁECZNE WE WSPÓŁCZESNYM SPOŁECZEŃSTWIE

W socjologii, jak w każdej innej nauce, te same zjawiska można określić różnymi pojęciami zależnie od teorii, która je wyjaśnia – przykładem tego mogą być pojęcia klasy i warstwy społecznej. Autorami dwóch klasycznych koncepcji klasy społecznej są Karol Marks oraz niemiecki socjolog przełomu XIX i XX wieku Max Weber. Dla Marksa klasy społeczne to wielkie grupy ludzi pozostających w takim samym **stosunku do środków produkcji** (burżuazja posiada kapitał, proletariat siłę roboczą). W toku historii grupy te zyskują **świadomość** swoich własnych, obiektywnych, z natury rzeczy sprzecznych **interesów** i podejmują działania na rzecz ich realizacji – najważniejszym z tych zadań jest rewolucja. To, jakie klasy występują w danym społeczeństwie, zależy od poziomu rozwoju jego sił wytwórczych. Ze wszystkich **formacji społecznych** (czyli typów społeczeństw) występujących w historii Marks najwięcej uwagi poświęcił kapitalizmowi, którego upadek uważał za nieuchronny i dość bliski. W formacji kapitalistycznej wyróżnił dwie klasy antagonistyczne: **burżuazję** i **proletariat** (na wsi, która Marksa znacznie mniej interesowała, były to klasa obszarnicza i klasa chłopska) oraz klasę **pośrednią, drobnotowarową**, która jest tylko klasą przejściową i rozpadnie się na proletariat (w większości) i burżuazję. Podział ten może wydać się (i w istocie jest) bardzo uproszczony, nie można jednak zapominać, że Marks był przede wszystkim rewolucjonistą: jego wizja społeczeństwa kapitalistycznego miała charakter ideologiczny i podporządkowana była myśli o przygotowaniu klasy robotniczej do działań rewolucyjnych. Max Weber definiował natomiast klasy poprzez względną równość **szans na rynku**; tak rozumiane klasy nie są wspólnotami, a jedynie **kategoriami socjologicznymi** – zbiorowościami ludzi mających pewne cechy wspólne.

Współczesne teorie klasy społecznej nawiązują do obu klasycznych koncepcji. Ponieważ w socjologii dominuje obecnie podejście podkreślające raczej konsensus niż konflikt w życiu zbiorowości, klasy społeczne ujmowane są nie tyle w konfliktowej struk-

TRZY WYMIARY

Istotą nierówności w społeczeństwie jest zróżnicowany dostęp jednostek oraz grup społecznych do zasobów materialnych i niematerialnych. Rozwarstwienie to jest nieuniknione, jednak po przekroczeniu pewnego poziomu sprawia, że społeczeństwo staje się dysfunkcyjne.

Nierówności są bowiem związane bezpośrednio ze skalą ubóstwa i pociągają za sobą rozmaite problemy społeczne. Na gruncie nauk społecznych wyróżnić można następujące wymiary nierówności:

- ekonomiczny (obejmuje dochód, zatrudnienie, własność, warunki bytowe),
- społeczny (dotyczy wykształcenia, prestiżu, stylu życia, uczestnictwa w kulturze, kapitału społecznego),
- polityczny (dotyczy różnic w udziale we władzy, zaangażowaniu obywatelskim).

Oprac. na podst.:

Monika Wójcik-Żołądek, *Nierówności społeczne w Polsce*, „Infos” 2013, nr 20 (157), s. 1

◀ Ci, którzy oglądają polskie serie telewizyjne, dobrze wiedzą, kim są ich bohaterowie i jakie warstwy społeczne reprezentują. Na zdjęciu: scena z serialu „Na dobre i na złe”. Wskaż występujące w tym serialu uproszczenia i stereotypy dotyczące polskiego społeczeństwa.

turze interesów, ile w kategoriach **uwarstwienia** (stratyfikacji). Tak rozumiane klasy mniej lub bardziej odpowiadają warstwom społecznym traktowanym jako **poziomy zróżnicowania** na skali dochodu i innych kryteriów, dlatego też pojęć klasy i warstwy spo-

łecznej używa się w potocznym języku socjologii niemal zamiennie. Należy jednak pamiętać, że koncepcje te zostały oparte na doświadczeniach społeczeństw zachodnich, dlatego też nie można ich w pełni stosować do opisu grup i kategorii specyficznych dla innych społeczeństw. W przypadku Polski taką kategorią była przez lata **inteligencja**, którą wyróżnia nie tyle pozycja na skali dochodów, ile pewien **styl życia** (będzie o niej jeszcze mowa w lekcji „Polska w trzydzieści lat po wielkiej zmianie”).

Socjologowie jednak coraz częściej podważają przydatność wspomnianych koncepcji nawet do analizy społeczeństw, do których pierwotnie się odnosiły. Marksowska koncepcja zakładała względną jednorodność klas, podczas gdy współcześnie są one znacznie bardziej **zróżnicowane**. Na dodatek zróżnicowanie pod względem poglądów, a więc kulturowe, nie pokrywa się z podziałem na klasy społeczno-ekonomiczne, samo stało się natomiast na tyle istotnym wymiarem życia społecznego, że mówi się nawet o **klasach kulturowych**. Spośród przyczyn tego stanu rzeczy wymienić należy przede wszystkim **przekształcenia w sferze gospodarki** – zdominowanie jej przez sektor usług, w którym pracodawca jest często swoim pracownikiem. Sektor ten, mówiąc w kategoriach Marksa, jest więc domeną klasy pośredniej, która zgodnie z jego prognozą powinna zanikać. Drugim procesem, który zmienił charakter stosunków w przedsiębiorstwie, była tzw. **rewolucja menedżerów**, w wyniku której zarządzanie firmą zostało oddzielone od jej posiadania. Wysoko wykwalifikowany menedżer znalazł się znacznie wyżej w hierarchii dochodów niż niejeden właściciel. Z drugiej strony dzięki akcjonariatowi pracowniczemu zdemokratyzowała się też własność – robotnicy pracują w przedsiębiorstwach, których akcje sami posiadają. Z kolei dzięki instytucjom państwa bezpieczeństwa socjalnego znacznie osłabił konflikt między klasami, które według Marksa powinny trwać w ciągłym antagonizmie.

Podobnie Weberowska koncepcja klasy nie opisuje adekwatnie zróżnicowania społecznego. Wysoką pozycję w hierarchii dochodów uzyskuje się dziś w dużej mierze za sprawą **specjalistycznej wiedzy** – wyznacza ją więc nie tyle kapitał (czyli środki produkcji), ile **kapitał kulturowy**. Nastąpiła **profesjonalizacja** wielu, zwłaszcza wolnych, zawodów; aby je wykonywać, należy nie tylko zdobyć odpowiednie wykształcenie, ale też **zostać dopuszczonym do praktyki** przez stowarzyszenia zawodowe, a te dbają także o standardy wykonywanych usług, ile – regulując dopływ nowych pracowników – o zarobki (przykładem niech będzie zawód notariusza). Dlatego też mówiąc o klasach społecznych, współcześni socjologowie odwołują się nie tyle do konfliktu międzyklasowego, ile do hierarchii na skali dochodów, władzy i prestiżu, o których była mowa.

Odrębną kwestią jest natomiast postrzeganie struktury społecznej przez samych członków społeczeństwa. Ci, którzy są w względnie zadowoleni ze swego miejsca, przypisują je głównie, jeśli nie wyłącznie, własnym osiągnięciom. Struktura społeczna jawi im się jako **drabina**, po której można się wspinać; wszelkie przeszkody na drodze awansu uważają za możliwe do pokonania. Inaczej widzą to ci, którym się nie powiodło i którzy lokują się na dole społecznej piramidy. Społeczeństwo w ich oczach jest **dychotomiczną** i sztywną strukturą, gdzie ponad „nami” są „oni” – ludzie niezasłużenie zajmujący miejsce, które należy się „nam”.

Z Ż Y C I A W Z I Ę T E

Za twórców klasycznej teorii stratyfikacji uważa się dwóch socjologów amerykańskich z połowy XX wieku – Kingsleya Davisa i Wilberta Moore’a. W ich ujęciu rozwarstwienie społeczne ma charakter uniwersalny, a występujące nierówności społeczne są warunkiem koniecznym funkcjonowania każdego systemu.

Zasadniczy tok wywodów Davisa i Moore’a można przedstawić tak:

1. *W każdym społeczeństwie pewne pozycje są funkcjonalnie ważniejsze od innych, a ich sprawowanie wymaga szczególnego przygotowania.*
2. *W każdym społeczeństwie talenty, które można kształcić z myślą o umiejętnościach wymaganych do zajęcia tych pozycji, posiada jedynie ograniczona liczba osób.*
3. *Przetworzenie talentów w umiejętności wymaga okresu kształcenia, który od kształcących się wymaga takich lub innych wyrzeczeń.*
4. *Aby osoby utalentowane skłonić do kształcenia się i związanych z tym wyrzeczeń, ich przyszłe stanowiska muszą zapewnić uzyskanie atrakcyjnych wartości wyróżniających, tzn. dawać uprzywilejowany dostęp do rzadkich i pożądaných dóbr, oferowanych przez społeczeństwo.*
5. *Rzadkie i pożądané dobra to prawa i prerogatywy wiążące się z pozycjami lub w nie wbudowane. Można je sklasyfikować jako to, co przyczynia się do: (a) istnienia i wygody, (b) dobrego nastroju i rozrywki, (c) korzystnej samooceny i rozwoju ego.*
6. *Konsekwencją zróżnicowanego dostępu do podstawowych nagród społecznych jest zróżnicowanie prestiżu i szacunku przysługującego różnym warstwom. Można powiedzieć, że to ono właśnie wraz z prawami i prerogatywami ustanawia nierówność społeczną, tzn. stratyfikację.*
7. *Dlatego też społeczna nierówność rozdziału rzadkich i pożądaných dóbr oraz prestiżu i szacunku, którymi obdarzane są poszczególne warstwy, jest zarazem funkcjonalnie pozytywna i niezbędna w każdym społeczeństwie.*

Melvin Tumin, *O niektórych zasadach uwarstwienia: analiza krytyczna*, w: *Elementy teorii socjologicznych*, Warszawa 1975, s. 477

- Jak rozumiesz pojęcie „funkcjonalna ważność pewnych pozycji”?
- Czy lata nauki, o których mowa w punkcie trzecim, słusznie uznaje się za okres wyrzeczeń? Uzasadnij swoją odpowiedź.

KLASA ŚREDNIA I PODKLASA

Współczesne społeczeństwa zachodnie nazywa się czasem **społeczeństwami klasy średniej**, ponieważ ta najbardziej liczna klasa wywiera największy wpływ na życie społeczne – to właśnie ona jest bohaterem tasiemcowych seriali i to jej styl życia propagowany jest przez media. W rozwiniętych krajach klasa średnia stanowi około połowy społeczeństwa, ale trudno tu o dokładne dane, ponieważ jej granice są z natury rzeczy nieostre. Przynależność do klasy deklaruje zwykle o kilka, kilkanaście procent więcej mieszkańców każdego kraju niż wynikałoby to z przyjętych kryteriów. Liczebny rozrost klasy średniej pociągnął za sobą znaczący wzrost **źródnicowania jej dochodów**. Klasa średnia czerpie je z własnych przedsiębiorstw i z akcji innych spółek oraz z wykonywania zawodów wymagających wysokich kwalifikacji, w tym także z pracy na stanowiskach kierowniczych.

Charakterystyczne dla klasy średniej nie jest jednak **źródnicowanie** pod względem dochodów, ale względna **jednolitość kulturowa**. Bez względu bowiem na wysokość zarobków i rodzaj wykonywanej pracy klasa średnia prowadzi – oczywiście w miarę indywidualnych możliwości – zbliżony tryb życia, wyznaje podobne wartości i ma zbliżone poglądy na wiele spraw życia publicznego i prywatnego. Znamienny dla niej jest indywidualizm, a także przekonanie, że człowiek osiąga swoją pozycję w społeczeństwie własnym wysiłkiem. Od państwa przedstawiciele tej klasy nie oczekują zbyt wiele – chcą, by strzegło zasad sprawiedliwej konkurencji i nie ingerowało w ich prywatne życie. Klasa średnia rzadko popiera radykalne ruchy i partie polityczne, dlatego już od czasów Arystotelesa uważana jest za **element stabilizujący życie polityczne** i wspierający ustrój. Jest ona niewątpliwie głównym beneficjentem przemian, jakie zaszły w gospodarce, polityce i kulturze ostatnich dziesięcioleci.

Z przemian tych nie wszyscy jednak korzystają; w każdym społeczeństwie istnieje cała – zwana **podklasą** – kategoria ludzi, którzy ulegli deklasacji i znaleźli się na marginesie życia społecznego. Ludzie ci nie mają odpowiednich kwalifikacji ani też warunków (a często paradoksalnie także motywacji), by je zdobyć. Są praktycznie wykluczeni z życia publicznego i nie mogą korzystać z możliwości, jakie daje demokracja, i walczyć o swoje interesy. Powody wykluczenia są złożone: ubóstwo, bezrobocie, niskie wykształcenie, przewlekła choroba czy niepełnosprawność, a wreszcie uzależnienia. Wydostanie się z tego zakłętego kręgu jest tak trudne, że niektórzy mówią nawet o społecznym dziedziczeniu, przekazywaniu następnemu pokoleniu swoistej „**kultury bezradności**”.

Dlaczego klasę średnią uważa się za element stabilizujący system polityczny?

NIERÓWNOŚĆ PŁCI

Nierówność płci jest jedną spośród wielu nierówności istniejących we współczesnym społeczeństwie, ale za sprawą **organizacji feministycznych** mówi się o niej od kilku dziesięcioleci więcej niż o innych. Nie ulega wątpliwości, że jest ona wystarczająco duża, by mówić o nierównych szansach mężczyzn i kobiet na zrobienie kariery w sferze zawodowej i publicznej. Kobiety mają bowiem **utrudniony dostęp** do tzw. typowo męskich zawodów, np. w wojsku czy policji, natomiast zawody uznawane za typowo kobiece – pielęgniarki, nauczycielki, urzędniczki niższych szczebli – są z reguły **nisko opłacane**, nawet jeśli niektórzy z nich cieszą się wysokim uznaniem społecznym. Badania pokazują też, że kobiety, pra-

▲ *Dziś kobiety pracują zawodowo tak samo często jak mężczyźni, ale wciąż to one wykonują większość prac opiekuńczych i domowych. Ten niesprawiedliwy podział ról zaczyna się wyrównywać.*

domowych wyraźnie krzywdzi kobiety; normy obyczajowe nie pozwalają więc kobietom w pełni korzystać z konstytucyjnej zasady równości wobec prawa.

Ruchliwość społeczna		
pionowa (awans lub degradacja)	↔	pozioma (zawodowa, terytorialna)
indywidualna (dotyczy jednostki)	↔	zbiorowa (dotyczy grupy, klasy)
w ramach pokolenia	↔	międzypokoleniowa

RAZEM CZY OSOBNO?

Powyższe nierówności mogą być niekiedy przyczyną społecznych niepokojów. Wywołuje je jednak nie tyle sama skala nierówności, ile poczucie niemożności ich zmniejszenia, jak również wzajemne nakładanie się wykluczenia lub drastycznych różnic społecznych w trzech wymienionych wymiarach. Są one znacznie mniej dotkliwe w społeczeństwie, w którym istnieje duża **ruchliwość społeczna**, czyli takim, w którym ludzie dzięki własnemu wysiłkowi, często również wysiłkowi swoich rodziców, a niekiedy po prostu szczęściu, mogą zmienić miejsce na drabinie społecznej. Społecznie ruchliwa jest zarówno osoba, która przesuwają się w trakcie swojego życia w górę lub w dół hierarchii społecznej, jak też i taka, która zmienia swą pozycję w stosunku do pozycji rodziców. Z natury rzeczy każdy **awans społeczny** oznacza automatycznie względną **degradację** osób, które znajdowały się uprzednio wyżej w hierarchii. Ruchliwość społeczna jednostek nie podważa jednak tej hierarchii; jednostki pnące się w górę uznają ją za oczywistą.

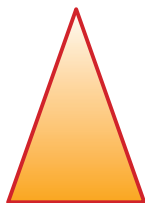
▲ *Drogi samochód jest ciągle symbolem awansu społecznego, choć ekologdzy i władze dużych miast namawiają mieszkańców do korzystania z komunikacji miejskiej.*

Inaczej jest natomiast w przypadku **ruchów społecznych** – ich członkowie chcieliby istniejącą hierarchię zmienić bądź też utrzymać ją w mocy. Ruchy społeczne mają niekiedy charakter **rewolucyjny** i dążą do obalenia całego porządku społecznego, ale są też i takie – ruchy **reakcyjne** – które zmierzają do przywrócenia obalonego ładu. Ruchy społeczne wymagają oczywiście współdziałania swych członków, którzy zwykle stają przed dylematem: czy starać się poprawić swój los indywidualnie, jedynie własnym wysiłkiem, czy też dążyć do tego poprzez lojalne działania grupowe, nawet jeśli pojawi się szansa osobistego awansu.

We współczesnym społeczeństwie prawdopodobieństwo zmiany pozycji społecznej jest tak wysokie, jak nigdy wcześniej w historii, dlatego też między innymi nazywa się je niekiedy **społeczeństwem ryzyka**. Czasem jeden oryginalny pomysł pozwala komuś awansować do elity finansowej, podobnie jak utrata pracy lub złe zainwestowanie pieniędzy prowadzi do znacznego obniżenia statusu jednostki. Dzieje się tak w dużej mierze za sprawą nowoczesnej techniki, która powoduje bardzo szybkie zmiany w życiu gospodarczym całych społeczeństw, coraz bardziej zresztą pod tym względem ze sobą nawzajem powiązanych (będzie o tym mowa w drugiej części podręcznika).

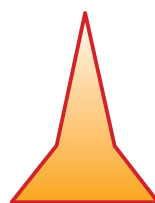
1.

2.

3.

4.

▲ *Strukturę klasową społeczeństwa można zobrazować różnymi figurami geometrycznymi. Nie zawsze bowiem – jak mogłoby się wydawać – najliczniejszą klasą społeczną jest klasa niższa, przy której struktura klasowa ma kształt piramidy. Która ze struktur sprzyja najbardziej stabilności społecznej? Uzasadnij swoją odpowiedź.*

JAK SIĘ PIĄĆ W GÓRĘ?

Spośród czynników umożliwiających **indywidualny awans** społeczny jednostki na pierwszym miejscu należy z pewnością postawić **wykształcenie**. Dzięki wyższemu wykształceniu, które w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu bardzo się upowszechniło, ale też z tego właśnie względu straciło nieco na znaczeniu, można zyskać uznanie społeczne oraz wykonywać lepiej płatne zajęcia, dające przy tym jednostce większy wpływ na innych. Trzeba jednak pamiętać, że nie każdy rodzaj wykształcenia przekłada się na wysoką pozycję społeczną. Na absolwentów pewnych kierunków akademickich (a także nie najlepszych szkół wyższych) z natury rzeczy jest życiu społecznym niewielkie zapotrzebowanie; podobne kłopoty ze znalezieniem odpowiedniej pracy mogą mieć też absolwenci kierunków najbardziej popularnych – w pewnej chwili może się bowiem okazać, że jest ich za dużo w stosunku do liczby miejsc pracy.

Szanse sukcesu zawodowego zależą oczywiście w dużym stopniu od **osobowości** człowieka, jego ambicji, determinacji, gotowości podjęcia ryzyka i umiejętności radzenia sobie z niepowodzeniem. Cechy te, o czym była mowa, wykształcają się stosunkowo wcześnie; młody człowiek, kończąc szkołę, jest już w dużej mierze uformowany psychicznie. Dlatego też, pomijając wrodzone talenty i predyspozycje, można powiedzieć, że przyszłość człowieka wykuwa się poniekąd w nieformalnych grupach, w których ma miejsce jego **socjalizacja**. Nierówny start jednostek prowadzi do utrwalania i **odtworzenia nierówności społecznych**.

Czynników odpowiedzialnych za ten stan rzeczy jest wiele, ale najważniejszy z nich stanowi niewątpliwie **rodzina**. W rodzinie bowiem kształtuje się system wartości młodych ludzi, ich podstawowe przekonania o świecie społecznym i miejscu, jakie w nim mogą zajmować. Jakkolwiek młodym ludziom może się to wydać dziwne, ich system wartości jest w dużej mierze **powieleniem** systemu wartości rodziców. Badania socjologiczne pokazują, że w przypadku rodziców kształtują go przede wszystkim doświadczenia w pracy. Jak bardzo muszą się one różnić w przypadku niewykwalifikowanego robotnika i dyrektora firmy! Zamyka się tu więc koło: dziecko, które nie wyniosło z domu przekonania, że w jego życiu coś zależy od własnego, indywidualnego wysiłku, często potwierdza to własnym przykładem. Co więcej, **szanse życiowe** człowieka różnicuje nawet sposób, w jaki rodzice rozmawiają z dzieckiem – są znacząco mniejsze, jeśli nie nauczy się ono podczas tych rozmów wyrażania własnego zdania i racji za nim przemawiających. Ta umiejętność nie jest co prawda konieczna do pracy przy maszynie, ale za to niezbędna w pracy z ludźmi.

W życiu społecznym nie ma jednak bezwzględnych praw, są tylko statystyczne prawidłowości. Bardzo wiele rodzin z klas niższych dostrzega konieczność kształcenia dzieci, i jeśli tylko może, stara się zapewnić im zapewnić lepszy start w dorosłe życie. Jak wynika z badań opinii publicznej, znakomita większość Polaków uważa, że warto się kształcić, i chciałaby, aby ich dzieci zdobyły wyższe wykształcenie. Także państwo, w ramach swoich możliwości, i liczne organizacje pozarządowe pracują nad **wyrównywaniem szans** najuboższych obywateli. Równy start życiowy jest jednym z ideałów demokratycznego społeczeństwa.

Z Ż Y C I A W Z I Ę T E

Opierając się na ostatnich badaniach socjologów, jeden z dziennikarzy „Polityki” zaproponował następujący podział społeczeństwa polskiego:

1. Elita. Ludzie z trójkąta władza-prestiż-pieniądze, najzamożniejsi biznesmeni, najwyższa kadra zarządzająca, np. prezesi największych banków, szefowie wielkich korporacji, najbardziej wpływowi i zamożni politycy, artyści i uczeni; inne kryteria: dom lub mieszkanie za granicą, kształcenie dzieci na prestiżowych zagranicznych uczelniach, znajomości wśród wpływowych, najbardziej znaczących osób w państwie, praktyczny brak ograniczeń materialnych.

2. Wyższa klasa średnia. Osoby lokujące się wysoko pod względem prestiżu, często także posiadanej władzy, ale niżej od elity pod względem materialnym, z towarzyskim dostępem do elity, ludzie wolnych zawodów, prawnicy, lekarze z prywatną praktyką, architekci, ludzie mediów, wykładowcy uniwersyteccy, średni biznes, wyższa kadra administracyjna, menedżerowie wyższego szczebla, głównie z dużych miast.

3. Specjaliści. Profesjonaliści w swoich dziedzinach, najczęściej po wyższych szkołach zawodowych, z dużymi, wyspecjalizowanymi kompetencjami, o zróżnicowanych, ale stosunkowo sporych dochodach, technicy, także menedżerowie średniego i niższego szczebla.

4. Klasa urzędnicza. Urzędnicy, funkcjonariusze państwowi, m.in. służby policyjne, porządkowe i ratownicze, żołnierze zawodowi, kierownicy niższego szczebla, pracownicy samorządowi, sfera budżetowa (edukacja, zdrowie, administracja), pracownicy biurowi, także w sektorze prywatnym, o relatywnie niższych dochodach niż specjaliści.

5. Pracownicy handlu i usług. Duża, rozwijająca się klasa społeczna, rekrutująca się często z klasy robotników, ale także z młodego pokolenia, np. pracownicy supermarketów, agencji pośrednictwa, call center, agencji handlowi, ekspedienci, ale także właściciele sklepów i punktów usługowych, tzw. small biznes, itp.

6. Robotnicy wykwalifikowani. Osoby po szkołach zawodowych, wykonujące fizyczną pracę, ale wymagającą kompetencji, mający stałą pracę.

7. Rolnicy. Właściciele indywidualnych, niskoprodukcyjnych, przekazywanych pokoleń gospodarstw rolnych, ze zróżnicowanymi, niestałymi dochodami, poza tą grupą są właściciele wielkich gospodarstw farmerskich.

8. Robotnicy niewykwalifikowani. Osoby słabo wykształcone, wykonujące najprostsze, najmniej płatne zajęcia, często zmieniające pracę, pozostające na czasowym bezrobociu, podejmujące prace dorywcze, sezonowe na wsi i w mieście (m.in. budownictwo, remonty, rozładunki).

9. Podklasa (z ang. underclass). Osoby trwale bezrobotne, bez wykształcenia, pozostające na zasiłkach, nieuczestniczące w żadnej formie w życiu publicznym, często poza systemem społecznym, niemieszczące się w żadnej z powyższych klas.

Edwin Bendyk, *Do jakiej klasy społecznej należysz?*,

„Polityka” [online], 23 kwietnia 2013 r. [dostęp: 17 grudnia 2018], <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1541541,5,do-jakiej-klasy-spoecznej-nalezysz.read>

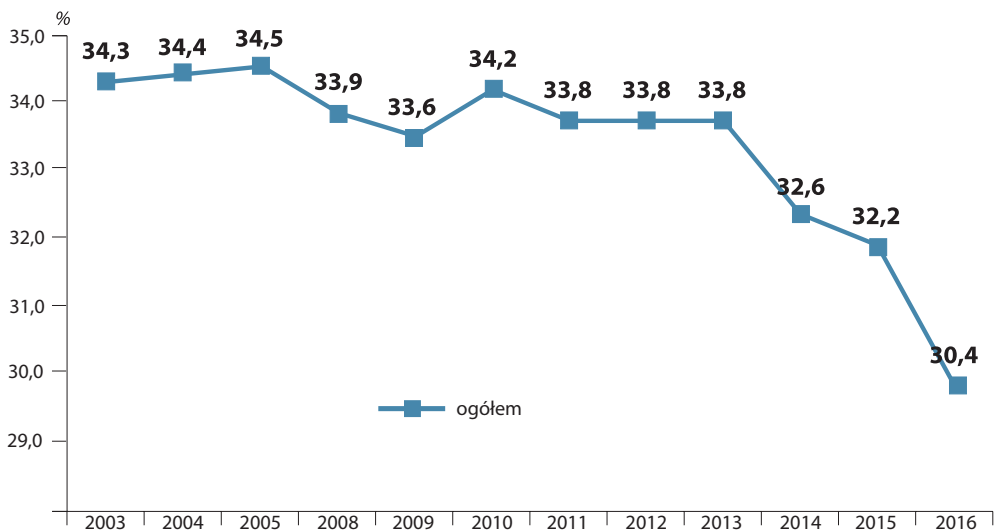
Czy waszym zdaniem ukazany powyżej obraz polskiego społeczeństwa jest trafny? Przeanalizujcie przynależność klasową bohaterów wybranego polskiego serialu telewizyjnego, używając kategorii zaproponowanych przez autora.

Socjologowie korzystają z różnych miar statystycznych, by wyrazić **zróżnicowanie dochodów**. Najpopularniejszy z nich to współczynnik Giniego (o złożonym wzorze), który teoretycznie może przybierać wartości od 0 – gdy dochód wszystkich jest dokładnie jednakowy, do 1 – gdy cały dochód skoncentrowany jest w rękach jednej osoby; wyrażać można go także w liczbach całkowitych (od 0 do 100). Współczynnik ten jest z reguły wysoki w krajach słabo rozwiniętych, gdzie przekracza nawet 50, a niski w rozwiniętych krajach zachodnich. W najbogatszym kraju na świecie, czyli USA, wynosi nieco ponad 40, mniej więcej tyle samo, ile w oligarchicznej Rosji, a w najszybciej rozwijających się Chinach prawie 47. W Unii Europejskiej jest niski w krajach skandynawskich, ale też Słowacji, Czechach, Słowenii i Irlandii (poniżej 30), a wysoki (powyżej 32) w krajach południa Europy, Półwyspu Bałkańskiego i Iberyjskiego, oraz nadbałtyckich. W Polsce jest on nieco wyższy od średniej europejskiej – w 2016 roku wynosił 30,4 (patrz wykres na s. 59). Co ważne, od kilku lat regularnie maleje i, co może się wydać nieoczywiste, znacząco niższy jest w miastach niż na wsi (28,8 do 30,5).

- Jak pod względem statusu ekonomicznego, władzy i prestiżu sytuują się dyrektor przedsiębiorstwa i szef gangu?
- Dlaczego ludzie, którzy rzadko słuchają muzyki, mają czasem wysokiej klasy sprzęt nagłaśniający?
- Co sprzyja awansowi indywidualnemu (jakie zachowania, sytuacje, okoliczności), a co grupowemu?

Zróżnicowanie dochodów w Polsce mierzone współczynnikiem Giniego (Im niższy wskaźnik, tym mniejsze zróżnicowanie)

Źródło: *Budżety gospodarstw domowych w 2016 roku*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2017, s. 23.

▲ Na podstawie wykresu powyżej powiedz, jak zmieniły się różnice w dochodach gospodarstw domowych w Polsce w latach 2003-2016. Przedstaw krótko swoje wnioski.

S Ł O W N I C Z E K O B Y W A T E L S K I

KLASA SPOŁECZNA – wielka zbiorowość ludzka, wyodrębniona z uwagi na istotne cechy wspólne jej członkom, wyznaczone głównie przez wysokość dochodów.

STRATYFIKACJA SPOŁECZNA (uwarstwienie społeczne) – układ nierówności społecznych opartych na hierarchii grup (klas lub warstw), występujących w obrębie społeczeństwa.

SPRAWDŹ SIĘ SAM/SAMA!

- ✓ Jakie główne czynniki mają największy wpływ na szanse życiowe jednostki?
- ✓ Podaj przykłady ruchliwości społecznej poziomej i pionowej, indywidualnej i zbiorowej wewnątrz- i międzypokoleniowej.
- ✓ Gdzie występują większe nierówności społeczne – na wsi czy w mieście?
- ✓ Dlaczego klasyczne pojęcie klasy społecznej przestało być adekwatne we współczesnym społeczeństwie? Sporządź portret społeczności swojej gminy lub miasta.
- ✓ Które zawody uchodzą za typowo męskie, a które za sfeminizowane? Dlaczego w niektórych krajach nauczyciel to zawód dla mężczyzn, a w innych – dla kobiet? Wskaż na przykładach czynniki kulturowe, społeczne, ekonomiczne, które na to wpływają.